

УДК 159.923:378.12

1. Загальна психологія; психологія особистості

ОСОБЛИВОСТІ ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ ВИКЛАДАЧА ВНЗ

Байда С.П., аспірант кафедри психології

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

У статті основна увага приділяється позитивному іміджу професії викладача вищої школи. Проаналізовано основні поняття даної проблеми та обґрунтовано доцільність дослідження позитивного іміджу та визначено складові позитивного образу молодого викладача вищого навчального закладу.

Ключові слова: *імідж, позитивний імідж, особистісно-професійний імідж, індивідуальний імідж, викладач.*

В статье основное внимание уделяется положительному имиджу профессии преподавателя высшей школы. Проанализированы основные понятия данной проблемы и обоснована целесообразность исследования положительного имиджа и определены компоненты положительного образа молодого преподавателя высшего учебного заведения

Ключевые слова: *имидж, положительный имидж, личностно-профессиональный имидж, индивидуальный имидж, преподаватель.*

Bayda S.P. THE FEATURES POSITIVE IMAGE LECTURER IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article focuses on the positive image of the teaching profession of high school. The basic concept of the problem and study the expediency positive image and set a positive image of young teachers of higher education

Key words: *image, positive image, personal and professional image, personal image, a teacher.*

Постановка проблеми. Як стверджують фахівці з проблем іміджології, професійний імідж безпосередньо пов'язаний з особистісним. Як наслідок, сформувався поняття *особистісно-професійний імідж*, яке тлумачиться як сукупний образ людини (особистості і професіонала), що утворюється в результаті виховання й освіти, професійної підготовки та самовдосконалення особистості.

Особистісно-професійний імідж педагога — комплексна характеристика, що інтегрує в собі його особистісні та професійні якості. Особистісно-професійний імідж функціонує завдяки дії зовнішніх і внутрішніх чинників. До перших належить зовнішня привабливість – не лише природжена, а й та, якої набуває викладач за рахунок професіоналізму, загальна культура, управління поведінкою, вміння самовдосконалюватись, стежити за собою. До внутрішніх чинників належать: наявність у викладача високого життєвого тону, який виявляється у виваженості, манері спілкування, стриманій реакції на життєві труднощі, толерантності; вміння приховувати погіршений стан здоров'я, поганий настрій, внутрішній дискомфорт.

За своїм характером особистісно-професійний імідж викладача буває позитивним і негативним. Значною мірою, це обумовлюється внутрішньою сутністю викладача: системою цінностей, переконань, позицій, що знаходять свій прояв у зовнішньому вигляді й діяльності. Характер іміджу також залежить від особистісних характеристик педагога та вибору ним засобів впливу на суб'єктів педагогічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Безпосереднє відношення до дослідження явищ позитивного іміджу мають результати розробки таких напрямів досліджень, як вивчення образу (Б.Г. Ананьєв, П.К. Анохін, А.В. Запорожець, Л.В. Лібін, І.С. Кон, З. Фрейд, А. Маслоу, Е. Фромм, М. Вебер, Р. Лінтон, та ін); теорії діяльності (Л.С. Виготський, А.М. Леонт'єв, О.Р. Лурія, В.М. М'ясищев, С.Л. Рубінштейн та ін); дослідження спілкування (Б.Г. Ананьєв, Г.М. Андрєєва, О.О. Бодалєв, В.А. Кан-Калік, В.М. Куніцина, А.М. Леонт'єв, А.В. Петровський, Л.А. Петровська та ін); дослідження проблем соціального

сприйняття і соціального пізнання (В.С.Агеєв, Г.М. Андрєєва, Т.В. Богомолова, І.С. Кон та ін).

Виклад основного матеріалу дослідження. Педагогу з позитивним іміджем притаманні риси власної гідності, самоповаги, відповідальності за себе та інших, висока професійна самооцінка, потреба в самореалізації, гнучкість у пошуку творчих альтернатив у педагогічному процесі. Він характеризується здоровим, доглянутим зовнішнім виглядом, активною громадянською позицією, загальною культурою та педагогічною майстерністю. Такого педагога вирізняють: гарний настрій, турботливість, тактовність, душевність, доброзичливість, привітність, розумна вимогливість, справедливість, поблажливість, неупередженість, обережність, людяність, чутливість, делікатність, привітність, толерантність і самовладання, а також візуальна привабливість, охайність, шляхетність, ввічливість, вишуканість у манерах, елегантність, гарний смак, чарівність тощо.

В усі часи вчитель (вихователь, наставник) вважався зразком для наслідування. Так, Адольф Дістервег на основі власного досвіду стверджував, що «найбільш важливим явищем у школі, найбільш повчальним предметом, найбільш живим прикладом для учня є сам учитель. Він – уособлений метод навчання, самовтілення принципу виховання» [1, с.34].

На нашу думку, особистий приклад викладача та його вплив на студентів реалізується безпосередньо через його імідж. Позитивний особистісно-професійний імідж дозволяє педагогу не тільки регулювати свою поведінку, підтримувати життєвий тонус, зберігати здоров'я, вдосконалювати професійну діяльність, а й створює такий морально-психологічний клімат, який сприяє розвитку цінних особистісних якостей студентів, добре впливає на їхню поведінку, стан здоров'я та характер міжособистісних взаємин в студентському колективі.

Значення фактора експресивності, тобто педагогічно доцільної виразності зовнішнього вигляду вчителя і його поведінки відзначають багато педагогів. А.С. Макаренко вважав, що по справжньому професійний педагог повинен

вміти вимовити слово «ні» п'ятдесятьма інтонаціями і вміло вибудувати свою поведінку, обумовлену професійною метою [8, с.23].

Л.М. Мітіна виокремила проблему самопрезентації або самоподачі педагога в структурі педагогічного спілкування [10, с.43-47]. На думку А.М. Леонт'єва, головним мотивом самоподачі є необхідність самоподачі в професійному контексті [7, с. 23-28].

Це твердження узгоджується з даними про те, що зовнішній вигляд вчителя має безпосередню виховну функцію. Студент постійно намагається «читати» поведінку і настрій викладача. Тому викладач повинен вміти грамотно проявляти свої почуття, знаходити відповідні в даний момент вербальні і невербальні форми поведінки, бути зрозумілим студентам, відкритим і щирим [10, с.71-74].

Як зазначає Л.М. Мітіна, до числа чинників розвитку особистості вчителя належить емоційна експресивність, тобто зовнішня виразність у невербальній поведінці (в рухах, жестах, ході, міміці, мови, її інтонації), яка дозволяє передати не тільки особливості характеру викладача, а й його спосіб мислення, його ставлення до різних соціальних цінностей (моральних, громадянських, художніх), до студентів і інших людей. Внутрішня складова іміджу – це психіка людини, її духовний і моральний потенціал, цінності, потреби, інтереси, установки.

Аналіз праць дослідників, які вивчали іміджологію (Н.П. Сметаніна, Н.В. Федорова, К.А. Хвостов, А.В. Шленська, Т.А. Шкурко) свідчить, що студенти воліють викладачів з розвиненою невербальною мовою. Зокрема, студентам подобаються викладачі, які частіше посміхаються. Юнакам подобаються викладачі, які частіше жестикулюють, а дівчатам – що не маніпулюють підручними предметами (олівцями, авторучками і т.п.). Також відзначається, що посмішка і легкий фізичний контакт (дотик рукою) привертають увагу студентів більшою мірою, ніж інші невербальні засоби. І головне: зовнішня привабливість викладача оцінюється переважно за його невербальною поведінкою [12, с.16].

Узагальнюючи, можна зазначити, що у викладачів з високим рівнем педагогічної майстерності невербальна виразність перебуває, як правило, на високому або середньому рівні розвитку, будучи однією зі складових їхньої професійної майстерності.

О.А. Петрова підкреслює, що імідж викладача завжди проявляється в деякій узагальненій формі, яка може містити такі структурні компоненти: індивідуальні, особистісні, комунікативні, поведінкові характеристики та діяльність [12, с.102-119].

У суспільній свідомості існує стереотипний образ викладача, в якому узагальнюються головні типові характеристики. Протягом тривалого часу додатково до професійної майстерності незмінними залишаються такі якості «ідеального» вчителя, як любов до дітей, вміння спілкуватися, доброзичливість, щирість.

Ще в 30-і роки минулого століття американськими психологами під час емпіричних досліджень були описані так звані «хороший», «поганий» і «середній» педагоги. Тоді «хорошим» в США вважався педагог, якщо він знав предмет і володів методикою проведення уроку, мав хороші і рівні взаємини з вихованцями, вмів об'єктивно оцінювати їх знання, створювати дисципліну, мав належний зовнішній вигляд. Образ «поганого» педагога наповнювався такими характеристиками, як слабе володіння предметом, невміння підтримувати дисципліну і оцінювати знання. Зовнішній вигляд педагога також впливав на його оцінку вихованцями [11, с. 46].

У 60-ті роки ХХ століття «ідеальний» педагог описувався як врівноважений, гармонійний, авторитетний, що знає предмет, з сильною волею і приємною зовнішністю, хоробрий і дотепний, він логічно і виразно говорить, вимогливий, самостійний, люблячий педагогічну роботу (Ф.Н. Гоноболін, Н.В. Кузьміна та ін.).[11, с. 47-49]

У 70-ті роки «хороший» педагог розумівся як справедливий, розумний, енергійний, вимогливий, авторитетний, хороший організатор, привітний, люблячий дітей і свій предмет (Ж. Лендел). [11, с. 47-49]

На нашу думку, сучасному педагогу мають імпонувати такі викладацькі якості, як поєднання строгості з душевністю, добротою і повагою до студентів, справедливість, ерудиція, взаєморозуміння, акуратність.

А.А. Калюжний визначає імідж викладача як суб'єкта символічного образу, створюваний в процесі міжособистісної взаємодії педагога з учасниками педагогічного процесу, які формують імідж викладача [5, с.10-12].

Інтерес до особистості викладача – це засіб активізації інтересу до предмета. Образ педагога повинен надихати. Як би не був професійно підготовлений викладач, він зобов'язаний постійно вдосконалювати свої особистісні якості, створюючи, таким чином, власний імідж.

Сучасний етап дослідження вимог до особистості педагога можна назвати іміджевим. Це період створення нової, обізнаної, зарекомендованої, творчої особистості.

Імідж є прийомом психологічного впливу на особистість, способом саморегулювання та самонавіювання, найважливішим елементом передстартової підготовки, необхідним атрибутом досягнень. В цьому відображена сукупність як реальних, так і очікуваних якостей [2, с.101-110].

Для викладача характерні такі типи іміджів: самоімідж – сприймання особистістю самого себе; імідж, який сприймається іншими та бажаний імідж. Бажаний імідж поділяється на особистісний або індивідуальний та професійний, що буває позитивним і негативним. Ця типологія відображає погляд на імідж із різних позицій: свого «Я», сприйняття іншими, бажань та реалій.

Самоімідж молодого викладача як результат минулого досвіду засвідчує теперішній стан самоповаги викладача. Теоретик іміджології Г. Почепцов цей тип підкреслює словами поета С. Маршака: «той, хто хоче, щоб його поважали, має спочатку поважати сам себе» [2, с.141-150].

Імідж, який сприймається іншими – це той образ, який бачать інші. Інколи він може не збігатися із самоіміджем, але у педагогічній професії цей тип іміджу найчастіше розуміється і сприймається через зміни, які відбуваються в

структурі психіки викладача. Зовнішніми ознаками цих змін є: дидактична, повчальна манера мовлення; спрощений підхід до проблем і шляхів їхнього розв'язання, які найчастіше ґрунтуються на авторитаризмі; прямолінійне негнучке мислення; категоричність, владність, що призводить до втрати гумору у розв'язанні професійних проблем; поява і закріплення під впливом матеріалу, що повторюється, розумових і мовленнєвих штампів; впевненість у власній непогрішності; сухість і формалізм у стосунках.

Ці негативні тенденції виявляються не в кожного викладача, ймовірність виникнення професійних шаблонів досить висока. Тому педагогічний імідж, який сприймається, може частково оперувати згаданими характеристиками. Для управління цим типом іміджу молодий викладач має здійснювати рефлексію – звернення свідомості до себе самого – одночасно з роздумами, спрямованими назовні, до цілого світу.

Бажаний імідж пов'язаний з конкретними професіями, які й визначають іміджевий розвиток. У цьому випадку допомагає тип і форма одягу. Бажаний позитивний імідж визначає наявність визначених іміджевих характеристик, які відрізняють одну людину від іншої в залежності від спрямованості.

Що стосується особистого або індивідуального іміджу – це узагальнена суть «Я», образ, який складається в свідомості однієї людини при взаємодії з іншими. [3, с.18-19].

На думку У. Джеймса, К. Роджерса, Р. Бернса, імідж потрібно розглядати як формування «Я – образа», пов'язаного з «Я-концепцією» особистості. Головним в «Я-концепції» особистості є оцінний компонент – самооцінка, тобто думку про особисті цінності, які існують у вигляді установок конкретної людини. Щоб створити себе, створити уявлення про себе, людина повинна об'єктивізувати себе внутрішньо, виразити свої суб'єктивні стани в символах, зрозумілих іншим людям. [2, с.104-108].

«Я-концепція» містить три модальності самоустановок: «Я»-реальне – сприйняття своїх актуальних здібностей, ролі, актуального статусу, «Я»-дзеркальне – уявлення про те, як тебе бачать інші, «Я»-ідеальне – уявлення

про те, яким би індивід хотів стати. Розбіжності «Я-концепції», «Я»- ідеального та безпосереднього досвіду є джерелом особистої дисгармонії. Як зазначає В. Гончакова, імідж як прагнення до «Я» ідеального існує, коли виникає естетична тенденція особистості до росту, розвитку і самовдосконалення [2, с.107].

С. Рубінштейн вважає, що індивідуальний позитивний імідж викладача є проекцією його особистості – наявністю особистого обличчя та кількістю індивідуальних характеристик, що роблять її неповторною. Особистість має свою позицію, своє яскраво виражене ставлення до життя, світогляд, до якого вона прийшла на основі великої свідомої роботи. Вона має самостійні думки, небанальні почуття, силу волі, здібність і внутрішню пристрасть. Висока оцінка позитивного іміджу ототожнюється з почуттям власної гідності. [2, с.104-110].

На нашу думку, власний позитивний імідж великою мірою залежить від внутрішньої сутності людини: системи цінностей, переконань, позицій, що виявляється у зовнішньому вигляді. Такій особистості притаманні риси: власної гідності, самоповаги, відповідальності за себе і майбутнє, висока професійна самооцінка, потреба в самореалізації, гнучкість у пошуку творчих альтернатив у процесі навчання.

Позитивний імідж викликає відчуття молодості, свіжості та здоров'я. Він ефективний, результативний, іноді перевищує очікування [2, с.41].

Імідж – результат свідомої роботи. Особливо це стосується ситуації, де він є частиною професійного успіху. Особистий імідж педагога є важливим доповненням або необхідною умовою його ефективної діяльності. За суспільно визнаною думкою, імідж викладача – це стереотип образу педагога в уявленнях студентів, колег та соціального оточення.

У суспільній свідомості існує, у першу чергу імідж професійного педагога, який уособлює та узагальнює найбільш спільні характеристики, які притаманні різним педагогам і закріплює їх у вигляді образу-стереотипу. Сьогодні імідж є невід'ємною частиною професійного успіху.

Н.В. Гузій пропонує розглядати поняття педагогічного іміджу як багатозначну категорію, що характеризує стиль професійно-педагогічної

діяльності, манеру спілкування, уміння індивідуалізувати свій образ, надавати йому естетичної виразності. Суспільство породжує вимоги до професійного іміджу викладача, впливає на його зміст. Але із покоління в покоління незмінним залишаються такі якості ідеального педагога, як любов до дітей, учнів, студентів високий професіоналізм, доброзичливість, щирість, вміння спілкуватися [4, с.85-86].

Позитивний імідж викладача характеризує демократичний стиль спілкування, формування у студентів психологічної безпеки та захищеності, повній в доброзичливості і повазі зі сторони педагога [6, с.5-11].

Педагог з позитивним іміджем постійно і свідомо здійснює самопрезентацію. Він повинен подати себе, свій характер, свій ситуативний стан так, щоб викликати необхідне сприйняття в учнів. Він відстоює і підтримує створений ним образ. І щораз педагог має твердо знати, яким він хоче постати перед учнями, тому залежно від цих цілей обирається техніка самопрезентації.

Викладачі з негативним іміджем говорять на уроці самі, працюють за шаблоном, емоційно скуті, мають підвищений рівень тривожності, використовують дисциплінарні засоби впливу, не враховують особистості студента, або ж вибірково до нього відносяться. Такі викладачі мають авторитет пригнічення, відстані, педантичності та байдужості.

А.Калюжний виокремлює декілька видів іміджу: дзеркальний, поточний, бажаний, множинний та груповий [5, с.78-85].

Дзеркальний – це імідж, який притаманний нашому уявленню про себе. Ми немов дивимося у дзеркало. Його негативною стороною може бути мінімальне врахування думки зі сторони.

Поточний імідж розглядається як бачення зі сторони. Найчастішим недоліком є інформованість, нерозуміння і упередженість, які формують імідж педагога не менше ніж власні вчинки. Важливим завданням є створення не стільки сприятливого, скільки правильного типу іміджу.

Бажаний імідж педагога диктується ідеальним баченням його особистості в соціальному житті. Визначальним для нього є наявність у педагога здатності породжувати неординарні та нестандартні ідеї, уникати традиційних схем у мисленні, конструктивно розв'язувати різні проблемні ситуації.

Виховання особистості залежить, передусім, від особистості педагога – носія загальноприйнятих, усталених, нетрадиційних підходів до організації навчально-виховного процесу. Педагог, як організатор культурної діяльності, забезпечує систематичний інформаційний вплив на оточуючих, формує в кожного учасника освітнього процесу ідеї, цінності, зразки поведінки.

Існує також груповий імідж. Конкретні процеси формування іміджу і колективі студентів опосередковані специфікою регламентації і причинності, видом лідерства в ній, ситуацією а також активністю педагога, що може блокувати прагнення до використання певного іміджу [9, с.3-15].

Імідж є динамічним утворенням, він не може бути заданим раз і назавжди. Імідж – в науковому розумінні є збірним образом людини. Імідж може бути спонтанним або майстерно побудованим, неосмисленим і осмисленим.

В.М. Фадєєва до іміджу відносить внутрішню сутність людини: вміння спілкуватися, мистецтво говорити та слухати. Разом з освітою, тактом, діловими якостями наша зовнішність є або продовженням гідності, або ще однією негативною рисою [15, с.17-25].

У побутовому розумінні слово «імідж» використовується по відношенню до людини у двох значеннях: як зовнішній вигляд та її репутації, тобто її зовнішні та внутрішні прояви зливаються разом.

Найбільш значущими складовими педагогічного іміджу є: зовнішній вигляд, використання вербальних і невербальних засобів спілкування, внутрішня відповідність образу професії – внутрішнє «Я».

Внутрішня складова іміджу визначає стан викладача, який впливає на її зовнішність, визначаючи її мімічні та поведінкові реакції. Зовнішній імідж повинен відповідати інтересам суспільства, готувати учнів до отримання певної інформації.

Зовнішня привабливість є основною складовою іміджу молодого викладача [13, с.300-302].

Зовнішній вигляд – це символ, що без слів розповідає про те, на якому ступені соціальних сходів перебуває людина, до якого кола професій належить, який її характер, темперамент, смак, іноді навіть сімейний стан. Люди формують особисту думку про інших протягом перших п'яти секунд знайомства, а 85% із них будують своє перше уявлення на основі зовнішнього вигляду. Викладачу слід пам'ятати, що дуже важливим є вияв його зовнішньої індивідуальності, яку потрібно зберегти або створити, не зашкодивши професії.

Висновки з даного дослідження. Отже, позитивний імідж – це образ педагога, що створюється ним відповідно до ідеального стилю професійної діяльності, зовнішнього вигляду та характеру спілкування, який активно впливає на формування його педагогічної культури. Створення позитивного іміджу потребує багато часу та зусиль. Але коли він буде вироблений, то педагог досягне успіху в професійній діяльності.

Література

1. Болотова А. Гуманістична орієнтація вищої освіти у Німеччині [Електронний ресурс] / Болотова – Режим доступу до ресурсу: internet ntp. ed. gov. ru.
2. Гоноболин Ф.Н. О некоторых психологических качествах личности учителя / Ф.Н. Гоноболин // Вопросы психологии. – 1975. – №1. – С.101 – 110.
3. Живаєва Т.З. Імідж освітнього закладу та особистість керівника / Т. З. Живаєва. // Дошкільне виховання. – 2002. – С. 18 – 19.
4. Зінченко В. Імідж учителя, або психологія одягу / В. Зінченко. // Відкритий урок. Розробки. Технології. Досвід. – 2008. – №4. – С. 85–86.
5. Калюжный А. А. Психология формирования имиджа учителя / А. А. Калюжный. – Москва: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2004. – 222 с.

6. Кузьмина Н. В. Очерки психологии труда учителя: психологическая структура деятельности учителя и формирование его личности / Н. В. Кузьмина. – Ленинград: Изд-во Ленинградского университета, 1967. – 184 с.
7. Леонтьев А. Н. ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ. СОЗНАНИЕ. ЛИЧНОСТЬ / А. Н. Леонтьев. – Москва: Политиздат, 1975. – 304 с.
8. Маринович В. В. Имидж негосударственной радиостанции: опыт системного анализа. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філ. наук / Маринович В. В. – С.П., 1995.
9. Маценко В. Технологія іміджу / В. Маценко. – Київ: Главник, 2005. – 96 с.
10. Митина Л. М. Психология профессионального развития учителя / Л. М. Митина. – Москва: Флинта, 1998. – 200 с.
11. Петрова Е.А. Визуальная психосемиотика общения / А.Е. Петрова. – Москва: 1999. – 176 с.
12. Петрова Е. А. Внешний облик и имидж педагога: психосематический анализ стереотипных представлений учащихся и родителей / Е. А. Петрова. // Педагогическое образование без отрыва от основной деятельности. – 1998. – №6. – С. 102–119.
13. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – київ: Каравела, 2008. – 360 с.
14. Семиченко В. А. Концепция целостности и ее реализация в профессиональной подготовке будущих учителей : дис. д. псих. наук : 19.00.07 / Семиченко В. А. – Київ, 1997. – 473 с.
15. Фадеева Е. И. Тайны имиджа / Е. И. Фадеева. – Москва: ЦГЛ «РОН», 2002. – 174 с.